

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL III.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő
Deák Péter

Írta

Ádány Tamás, Badó Attila, Békés Ádám, Benke József, Czeti István,
Földi András, Hamza Gábor, Király Miklós, Koi Gyula, Kukorelli István,
Landi Balázs, Pókecz Kovács Attila, Sándor István, Schweitzer Gábor, Szabó Béla,
Szabados Tamás, Szoboszlai-Kiss Katalin, Tóth J. Zoltán, Váczi Péter

ISBN 978 963 664 066 8

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.
www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Hamza Gábor, 2024
© Akadémiai Kiadó, 2024

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Felelős szerkesztő: Kovács Natália
Olvasószerkesztő: Rácz Attila
Nyomdai előkészítés: Mocsonoky Gábor
Fedélterv: Markó Natália
Termékmenedzser: Egri Róbert
Nyomdai munkálatok: Sowa Sp. z o.o.
Megjelent 24,67 (A/5) ív terjedelemben

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Jakab Elek (1820–1897), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

Jakab Elek történész, művelődéstörténész, levéltáros, jogász, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja 1820. február 13-án született Szentgericén (Marosszék, 1876 óta Maros-Torda vármegye). 1897. július 2-én hunyt el Budapesten.

Tudományos eredményei elismeréseként 1870. május 25-én tartott közgyűlésén a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd csaknem húsz esztendővel később, 1889. május 3-án tartott közgyűlésén rendes tagjává választotta. Levelező taggá történő választását négy évvel követően székfoglaló előadását *A levéltárakról, tekintettel a magyar államlevéltár ügyére* címmel 1874. november 2-án tartotta. A székfoglaló előadás a Magyar Tudományos Akadémia *Értesítőjében* még ugyanabban az évben kivonatos formában nyomtatásban is megjelent.

A nemzetközi elismerés komoly jele volt az, hogy levelező tagja volt a tekintélyes British and Foreign Unitarian Associationnek. Jakab Eleket a Magyar Unitárius Egyház ma is jeles tagjai között tartja számon. Említést érdemel, hogy tanácsosként aktív részt vállalt évtizedeken át az unitárius egyház munkájában.

Említést érdemel, hogy Jakab Elek tiszteleti tagja volt az ASTRA-nak, az erdélyi románok irodalmi és művelődési egyesületének. Az ASTRA, teljes nevén Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român 1861-ben alapított román kulturális egyesület volt. Nevének magyar fordítása Erdélyi Egyesület a Román Irodalomért és a Román Nép Kultúrájáért. Az ASTRA feladatának tekintette többek között a tudomá-

nyos, elsősorban történelmi és irodalmi vonatkozású kutatások támogatását, Jakab Elek unitárius vallású kismemesi családból származott. Elemi iskoláit szülőfalujában, Marosszéken, középiskolai tanulmányait pedig a székelykeresztúri unitárius algimnáziumban végezte. 1837-től 1840-ig a kolozsvári unitárius kollégiumban folytatott bölcsészeti, jogi és teológiai tanulmányokat. A kollégiumban aktív részt vállalt az önképzőkör tevékenységében.

Kőváry (Kővári) Lászlóval (1819–1907), a jeles történésszel, akit a Magyar Tudományos Akadémia 1883. május 17-én tartott közgyűlésén választott levelező tagjának, együtt adta ki az *Ébredő* és a *Remény* című lapokat. Itt utalunk arra, hogy Jakab Elek első írásai és versei a *Remény* című lapban jelentek meg.

Jakab Elek egy éven át a marosvásárhelyi ítélőtáblánál tevékenykedett mint joggyakornok. 1841-től 1848-ig az erdélyi kincstár hivatalnok volt Nagyszebenben. Az ügyvédi vizsgát 1846-ban tette le Kolozsváron. 1847-ben lett Marosszék ítélőtáblai bírója.

Miután az 1848. május 30-án tartott erdélyi országgyűlés kimondta Magyarország és Erdély unióját, az ellenzék küldöttjeként Jakab Elek vitte meg a hírt Batthyány Lajos kormányának. 1848 szeptemberében belépett a honvédsereg 15. huszárezredébe. Bem József vezetése alatt vett részt a forradalom és szabadságharc több, Erdélyi és a Bánság területén vívott ütközetében.

1849. május 1-jén a temesközi harcokban tanúsított magatartásáért megkapta a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályát. Az augusztus 17-én sorra került dévai fegyverletételt követően orosz fogságba került. Hónapokon át, 1849 augusztusa és 1850 áprilisa között a nagyszebeni várbörtön foglya volt.

Jakab Elek kiszabadulása után szentgericei birtokán gazdálkodott. Éveken át, egészen 1854-ig nem hagyhatta el szülőfaluját. 1856-ban Kolozsvár-ra költözött, ahol feleségül vette az erdélyi főkormányiszéki levéltár igazgatója, a jeles történész, Mike Sándor (1795–1867) leányát.

Tevékenyen részt vett a város közéletében, közreműködött a Kolozsvári Nemzeti Színház, az Erdélyi Gazdasági Egylet működtetése, illetve az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalapítása körüli szervezőmunkában.

Említést érdemel, hogy Jakab Elek gróf Mikó Imre (1805–1876), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és igazgatótanácsi (igazgatósági) tagjának, az Erdélyi Múzeum-Egyesület alapítójának, a Magyar Történelmi Társulat első elnökének titkáráként Erdély számos levéltárában is végzett ma is figyelmet érdemlő és sokra értékelt forrás-kutatást.

Jakab Eleket 1861-ben kinevezték az erdélyi főkormányiszéki levéltár munkatársává. 1863-ban aligazgató, végül 1867-től 1875-ig az intézmény

főigazgatója volt. Miután a magyar kormány elrendelte, hogy a megalapítása előtt álló Magyar Országos Levéltár az erdélyi főkormánysszéki levéltárat mint szervezeti egységet integrálja, 1874-ben Jakab Elek több európai országban tanulmányozta az egyes országok levéltárügyét.

1875-ben az egyesített Magyar Országos Levéltár allelvéltárnokává nevezték ki, amelynek 1893-tól haláláig levéltárnoka volt.

Nagyszebeni hivatalnokévei alatt kezdett átfogó levéltári kutatásokba, melynek során feltárta a Szász Nemzeti és Szeben Vármegyei Levéltár, valamint a Bruckenthal Múzeum és Könyvtár gazdag anyagát. Történeti kutatásai középpontjában az Erdélyi Fejedelemség XVI–XIX. századi köz- és eseménytörténete állt. Levéltári kutatásai és tudományos érdeklődése kiterjedt Kolozsvár és Udvarhely vármegye, valamint Kolozsvár és helytörténetére, továbbá az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc erdélyi eseménytörténetére is.

Jakab Elek behatóan foglalkozott művelődéstörténeti kérdésekkel, XVI–XVII. századi kéziratos énekeskönyvekkel és az erdélyi sajtó történetével. 1855 után Mikó Imrével együtt szerkesztette az Erdélyi Történelmi Adatok című sorozat első három kötetét.

Levéltárosként főleg az egyes, állami, törvényhatósági, magánkézben lévő levéltárak szervezeti kérdései foglalkoztatták. Feltétlenül említést érdemel, hogy Jakab Elek nevéhez fűződik a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárának 1875 utáni szakszerű, napjainkban is nagyra értékelt rendezése is.

Jakab Elek kolozsvári diákévei alatt Szentiváni Mihály buzdítására versket írt, hazafias ódái a *Remény* című ifjúsági lapban jelentek meg. Rövid idő elteltével azonban felhagyott a költészettel. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc első évében, 1848. június–augusztus között az *Erdélyi Híradó* szerkesztője volt.

Fontos megemlíteni, hogy Jakab Elek az 1850-es években, a forradalom és szabadságharc leverését követően igen sokrétű publicisztikai tevékenységet folytatott. A *Kolozsvári Hetilap*, *Magyar Polgár*, a *Vasárnapi Ujság*, az *Ország-Világ*, az *Ellenőr*, a *Pesti Hírlap*, a *Pesti Napló*, *A Hon*, a *Századok*, a *Néptanítók Lapja* folyóiratok hasábjain jelentek meg közleményei. Ezeket az írásait gyakran Agricola, Székely, Vadormi álnéven publikálta. A fent említett lapokban, folyóiratokban közzétett munkáiban Erdély történelmével, műveltségi és oktatásügyi viszonyaival foglalkozott.

Jakab Elek elemezte korának több aktuális közigazgatási, közgazdasági és mezőgazdasági kérdéseit is. Említést érdemel, hogy a *Keresztény Magvető* folyóiratban életrajzot közölt Erdély és az Erdélyi Unitárius Egyház kiemel-

kedő képviselőiről. Életrajzot írt – többek között – Dávid Ferencről, Enyedi Györgyről, Aranyrákosi Székely Sándorról és Kriza Jánosról.

Életművét levéltári kutatásai alapján végzett, Erdély újkori történetével és művelődéstörténetével kapcsolatos munkái alapján kiemelkedő jelentőségű tudós.

Írásaiban természetjogi érvekre, a természetjogi irányzat követőjeként hivatkozva veti el a feudális előjogokat, prerogatívákat. Az Amerikai Egyesült Államok 1787-ben elfogadott alkotmányára hivatkozott. Az *Oláhügy* című, általa szerkesztett, Erdélyben széles körben ismert és olvasott kiadványsorozatban a közteherviselés szükségességét hangsúlyozta. Elengedhetetlennek tartotta a személyi szabadság (*libertas personarum*) biztosítását az államhatalom (közhatalom) részéről.

Szülőfalujában, Szentgericén, a két világháború között, 1926-ban avatták fel a Jakab Elekről elnevezett kultúrházat. A kultúrház helyén 2021-ben a szentgericei Unitárius Egyházközség emlékparkot alakított ki. Az emlékpark létesítésével egyidejűleg szobrot állítottak Jakab Eleknek.

Jakab Elek a XIX. század második felében a magyarországi jogászok és történészek körében ismert jogtudósnak, elsősorban jogtörténésznek és történésznek számított. Az oklevelek, dokumentumok körültekintő, magas színvonalú tudományos igényű elemzésére épülő jogtörténeti és történeti munkái a XXI. században is figyelmet érdemelnek.

Hamza Gábor

Jakab Elek főbb munkái

Kolozsvár története I–III. kötet, Budapest, 1870–1888; *A királyföldi viszonyok ismertetése*. I–II. kötet, Pest–Budapest, 1871–1876; *Der Kampf der Sachsen für die Überreste des Feudalismus in Siebenbürgen*. Budapest, 1874; *Az utolsó Apafi: Történeti tanulmány*. Budapest, 1875; *Báró Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpöre*. I–II. kötet, Kolozsvár, 1876; *A Ghyczyek Erdély történetében, különös tekintettel a kir. kormányzói intézményre*. Budapest, 1876; *A levéltárakról, tekintettel a magyar állami levéltárügyre*. Budapest, 1877. (akadémiai székfoglaló, elhangzott 1874. november 2-án); *Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből*. Budapest, 1877; *Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött*. Budapest, 1877; Dávid Ferencz emléke, Kolozsvár, 1879; *Emlékek a szabadságharcz idejéből*. Budapest, 1879; *Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról*. Budapest, 1880; *Szabadságharcunk történetéhez: Visszaemlékezések 1848–1849-re*. Budapest, 1880; *A magyar Fiume*. Budapest, 1881; *A kalendáriumokról*. Budapest, 1881; *Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig*. Budapest, 1882; *Erdély katonai védereje átalakulása a XVIII. században*. Budapest, 1884; *Dr. Duka Tivadar könyve Kőrösi Csoma Sándorról: ismertető értekezés*.

Budapest, 1888; *A m. tudom. Akadémia kéziratárának ismertetése*. Budapest, 1892; *Magyarország újabbkori történelme 1815-től 1892-ig*. Átdolgozva és a provisorium és Erdély történetével bővítve kiadta Szabó Ferencz. Nagy-Becskerek, 1893. I–II. kötet. (Hőke Lajos társszerzője, név nélkül); *Székely telepek Magyarországon*. Budapest, 1896; *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*. Budapest, 1901 (Szádeczky Lajossal) és *Tanulmányok. vál., bev., jegyz. Egyed Ákos*. Bukarest, 1986.

Felhasznált irodalom

Gál Kelemen: Jakab Elek élet- és jellemrajza, Kolozsvár, 1938. és Egyed Ákos: Jakab Elek életműve. In: Jakab Elek: *Tanulmányok*. Bukarest. 1986. 5–44.